

**NACIONALISMUS A GLOBALIZACE:
DEKONSTRUKCE NEBO RENESANCE NÁRODNÍHO STÁTU?**

Klasické koncepce

Jedním z nejzákladnějších pokusů o vytvoření integrovaného sociálního řádu v podmínkách moderní společnosti je, podle většiny teoretiků modernity, nacionalismus a jím legitimizovaný národní stát. Národní stát a proces jeho utváření považují autoři zásadních teorií modernizace za základní rys moderní západní společnosti. Např. Antony Giddens řadí *národní stát* vedle *kapitalistického projektu*, *světového vojenského řádu* a *industrialismu* ke čtyřem klíčovým pilířům modernity. Přestože národní stát se stal důležitým teoretickým konceptem již u Hegela a Marxe, je jistým paradoxem sociologického myšlení (alespoň podle Jana Kellera – [Keller: *Nacionalismus jako nezamýšlený důsledek demokratizace společnosti*, in Sociologický časopis, 18, 38-48, 1992]), že klasická sociologie nevěnovala nacionalismu příliš velkou pozornost. Přitom právě koncept nacionalismu v mnohém odpovídá modelům společnosti v teoriích některých nejvlivnějších sociologů. Vykazuje jisté podobnosti např. s pozitivním náboženstvím A. Comta, organickou solidaritou E. Durkheima, nebo legalizovaného panství M. Webera.

Řada autorů přitom dává do souvislosti vznik moderních národních států vázaných na představu národa, jako společnosti sdílející společnou identitu, s nacionalismem – masovým hnutím, které směřuje loajalitu vůči národu a jeho státu, ať už existujícímu, či teprve požadovanému. Přičemž panuje shoda o tom, že se jedná o sociální jev spojený výhradně s moderní společností, který vzniká zhruba ve druhé polovině 18. století v USA a ve Francii, v 19. století se pak šíří dále do střední a východní Evropy, Latinské Ameriky a některých zemí Asie. O nacionalismu jako o specificky moderní ideologii i jako o specificky moderním druhu identity, která přímo souvisí s formováním národního státu uvažuje např. sociolog Craig Calhoun: „*The key structural change which makes it possible to conceive of the nation as unitary is the rise of the modern state*“ [Craig Calhoun: „*Nationalism, Civil Society and Democracy*“, s. 89, 1994] V této souvislosti také pronáší Ernest Gellner svou pregnantně formulovanou tezi: „Je to nacionalismus, který plodí národy, nikoli obráceně.“ [Gellner: *Národy a nacionalismus*, s. 64].

V popisu mechanismu objevení nacionalismu na evropské kulturní scéně i v popisu postupného formování a prosazování národního státu v evropských dějinách se většina sociologů a historiků (Giddens, Anderson, Bendix, Gellner) víceméně shoduje. V této souvislosti jsou zajímavé spíše některé dílčí aspekty jejich koncepcí – např. Keller [Keller 1992] připomíná, že nacionalismus je také nezamýšlený důsledek demokratizace společnosti: občané musí nabýt přesvědčení, že instituce státu funguje v jejich zájmu – tj. musí dojít (alespoň k formální) demokratizaci. Podobně dává Calhoun nacionalismus a na něj navazující formování národního státu do souvislosti s procesem individualizace. Národní stát vzniká jako reprezentace jak suverénního národa tak suverénního jedince. „*The process of individuation is important not just metaphorically, but as the basic for the central notion that individuals are directly members of nation, that it marks each of them as an instrict identity and they commune with it immediately and as a whole*“ [Craig Calhoun: „*Nationalism, Civil Society and Democracy*“, s. 89.1994] Zajímavé je také Calhounovo přesvědčení, že koncepce národní identity se může stát nebezpečnou pro fungování společnosti jako celku, pokud v ní dominuje jako jediná obecně přijímaná identita a hodnota. Klíčové pro otázku nacionalismu je, zda umožňuje chápat národ jako prostor umožňující volnou soutěž různých konceptů, identit a bohaté občanské rozpravy o kontroverzních tématech. Totalitární dimenze nacionalismu se projevuje nejnáze v případech, kde chybí alternativní reprezentace a identity, kde neexistuje pluralita a občanská společnost.

Národní stát v procesu globalizace

V okamžiku, kdy do sociálních věd vstoupily úvahy o globalizaci, začalo docházet k přehodnocování klasického schématu fungování národního státu. V globalizovaném světě se zdá, jakoby docházelo k rozpouštění dosud konzistentních hranic národních států (tzv. „přirozených hranic“ - boundaries o kterých mluví Giddens, a které podle něj charakterizují vznikající národní stát, na rozdíl od středověkých frontiers). Tímto je pak narušena představa národního státu, kterou označuje Giddens jako „power container“. V globalizaci je, podle Castellse, kontrola státu nad prostorem a časem stále více obcházena globálním tokem kapitálu, zboží, služeb, technologie, komunikace a informací. Mezi hlavní trendy, které v současnosti přinášejí omezení suverenity národního státu, řadí Castells zejména:

- globalizované ekonomické aktivity,

- demonopolizace vnitřních funkcí (sociální, vzdělávací, atd...) státu a rozvoj vládou iniciovaných nevládních organizací (government initiated non-government organization)
- růst vlivu mezinárodních politických organizací
- politická decentralizace – růst lokálních autorit
- globalizace lokálních identit (menšiny, regionální příslušnost, atd.)
- globalizace kriminálních aktivit

Takováto analýza trendů, které oslabují suverenitu národního státu, vyvolává samozřejmě řadu otázek ohledně budoucnosti národního státu. Nejzávažnějším problémem, který se v této souvislosti nabízí, je samozřejmě otázka, zda má národní stát vůbec nějakou budoucnost, nebo zda bude v globalizaci postupně nahrazen nějakou jinou institucionální strukturou.

Pokud uvažujeme o současném stavu nebo o budoucnosti národního státu, je, podle mého názoru, nejužitečnější tyto úvahy zúžit jen na nějaký dílčí kontext. Nejvíce relevantní je zřejmě mluvit o národním státu v rámci euroamerické kultury, respektive v kontextu Evropy. Do ostatních částí světa byl národní stát víceméně importován a (nacionální mobilizace zde patrně sloužila hlavně jako jakýsi nástroj, který legitimizoval protikoloniální boj) a v poslední době se ukazuje (Afrika, arabské státy) že tyto státy na národním principu ve skutečnosti moc nefungují – ale spíše na principu náboženském, kmenovém, na principu vojenské diktatury apod..

Evropská unie – prototyp nadnárodní struktury?

Patrně ani v Evropské unii, kde by se mohla zdát situace pro postupný zánik národních států nejprůhodnější, však zřejmě nedojde k vytvoření nadnárodní struktury na principu nového celoevropského národního státu. Čistě teoreticky by koncept jednotného „evropského národa“ a sdílené jednotné evropské identity mohl vzniknout podle stejného mechanismu (přesouvání centra do jednoho administrativního super centra atd.), podle jakého se formovaly v Evropě klasické národní státy. V případě formování klasických národních států se ale jednalo o víceméně nevědomé procesy - nezamýšlené důsledky různých sociálních procesů, ne o politicky řízený integrační proces. Dalším důvodem přetrvání stávajících evropských národních států je zřejmě neexistence jednotné evropské identity. Přesněji řečeno tato identita možná existuje, ale pouze u některých sociálních skupin napříč jednotlivými státy – záleží zde

na příjmu, vzdělání, jazykové vybavenosti, možnostech cestovat, profesi. Otázka zda vznikají sociální sítě napříč tradičními evropskými státy je spojena s konfliktem, jak o něm mluví Zygmunt Bauman, mezi tzv. rychlými (lidmi majícími možnost využívat globálních možností prostorové i sociální mobility) a pomalými (tj. v lokalitě i v (nevýhodné) sociální pozici „uvězněnými“ lidmi). Důležitou skutečností je také fakt, že do orgánů Evropské unie se stále volí na půdorysu států, tj. evropští politici se musí legitimovat v rámci národních států. Z toho vyplývá, že existence „národních zájmů“ jako politických témat (přitom je zde jistá schizofrenie: evropští politikové musejí balancovat mezi evropskou a lokální politikou, aby byli zvoleni) bude pravděpodobně přetrvávat. Lze se domnívat (společně s Baumanem), že národní státy v globalizaci nezaniknou, ale ocitají se v krizi, musí přijmout globální politická, ekonomická pravidla, a přitom sledovat zájmy vlastních obyvatel. Ztrácejí nástroje efektivní kontroly – prostřednictvím privatizace klíčových odvětví, zrušením lokálních pravidel chránících místní trhy, atd. Delegování politické legitimacy na jiné struktury než národní státy by mohlo být také ohrožením demokracie, solidarity a sociální koheze a přineslo by ještě větší rozvoj neotribalismu.

Budoucnost národního státu (srovnání Giddensova a Castellsova modelu)

O osud národního státu se neobává ostatně ani Anthony Giddens [Giddens: *The Nation-State and Violence*. 1987], který rozvoj globalizace nehodnotí jako ohrožení národního státu. Giddens je naopak přesvědčen, že rozvoj nekonečného množství globálních vztahů, jdoucích přes hranice národních států by neměl být chápán jako ohrožení jejich suverenity. Naopak je to hlavní podmínka rozšíření celosvětového systému národních států v současnosti. Giddens je tedy přesvědčen, že pomocí globálního politického diskursu dochází právě k potvrzování národního státu jako (jediného) legitimního hráče na mezinárodněpolitickém poli.

Naproti tomu Castells [Castells: *The Power of Identity*. 1997], který sice úplný zánik národního státu také neočekává, tvrdí, že podstatná změna, ke které došlo (zhruba od pádu železné opony do současnosti), je transformace národních států jako suverénních subjektů do strategických aktérů soutěžících o své zájmy v globálním systému vztahů. V tomto systému vztahů ale nemusí národní stát soutěžit, alespoň podle Castellse, pouze s ostatními národními státy, ale je víceméně rovnocenný nestátním subjektům (nadmárodním firmám, mezinárodním humanitárním a charitativním organizacím, globálním politickým a ekonomickým institucím,

i globalizovanému zločinu). Hlavní rozdíl (v popisu vzniku a fungování národního státu v klasickém období se shodují, stejně tak jako v popisu globalizace) v Giddensově a Castelsově koncepci spočívá podle mého názoru v tom, že Giddens počítá i do budoucna s tím, že ve společnosti bude pokračovat klíčově rozdělení základních institucí (dimenzí) modernity (industrializace, národní státy, kapitalismus a světový vojenský řád). Zatímco Castells, podle mého názoru, počítá se ztrátou dominance politického pole, které bylo dříve dominantní a v jeho rámci se určovaly podmínky pro ostatní pole, které mu byly podřízeny (ekonomické, vojenské, kulturní) a které vymezovalo. V současném globalizovaném světě můžeme pozorovat zásadní emancipaci ekonomického pole (na němž jsou státy „rovnocennými“ partnery i s nestátními ekonomickými subjekty), které si stále častěji podřizuje i pole politické. Naopak na poli vojenského řádu k vyvlastnění suverenity národních států (tak jako v případě ekonomické oblasti) zřejmě nedojde.

Literatura:

Keller, J. 1992. „Nacionalismus jako nezamýšlený důsledek demokratizace společnosti“, in *Sociologický časopis*, 18, 38-48.

Calhoun, C. 1994: „Nationalism and Civil Society: Democracy, Diversity and Self-Determination“ (In: Calhoun, Craig[ed.].1994. *Social Theory and the Politics of Identity*. Oxford: Blackwell Publisher)

Castells, M. 1997. *The Power of Identity*. Oxford, UK: Blackwell.

Giddens. 1987: *The Nation-State and Violence*. Berkeley, CA: University of Kalifornia Press.

Bauman, Z. 1999: *Globalizace důsledky pro člověka*, Mladá Fronta, Praha.